

БОТАНІКА

УДК581.9(477.9)

Довгопола Л. І. . <http://orcid.org/0000-0001-6407-332X>

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ ПРИРОДНОЇ ФЛОРИ ПЕРЕЯСЛАВЩИНИ

©Довгопола Л. І.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі
bogysh@ukr.net

<https://doi.org/10.34142/2708-5848.2020.22.1.03>

Дослідження проведені протягом 2018-2019 рр. на території Переяславщини. Мета проведеного дослідження – провести систематичний, біоморфологічний та еколого-ценотичний аналіз флори дикорослих лікарських рослин Переяславщини. Об'єкт дослідження – лікарські рослини Переяславщини. Дослідження проводили маршрутним, стаціонарним і напівстаціонарним методами із застосуванням загальноприйнятих методик аналізу флори.

В результаті проведеної критичної інвентаризації флори Переяславщини за літературними даними, гербарними зборами й власними експедиційними дослідженнями вперше складено конспект дикорослих лікарських рослин досліджуваної території, визначено їх систематичний склад (582 види), який налічує 106 родин і 360 родів і становить 60.12% всієї флори досліджуваної території. Встановлено що, до вищих спорових (Lycoperidophyta, Equisetophyta, Polypodiophyta) відносяться 15 видів, до Pinophyta – 3 види, до Magnoliophyta – 567 видів. Особливо багатими на лікарські рослини є родини Asteraceae (13.90%), Lamiaceae – 43 види (7.40%), Rosaceae – 33 види (5.70%). Здійснено біоморфологічний аналіз дикорослих лікарських рослин Переяславщини й встановлено, що переважна більшість видів належить до гемікриптофітів (262 види). З'ясовано, що на дослідженій території флора дикорослих лікарських рослин представлена деревами (27 видів), чагарниками (28 видів), напівчагарниками та напівчагарничками (10 видів), багаторічними трав'янистими рослинами (387 видів), дворічниками (46 видів) та однорічниками (84 види). Встановлено, що еколого-ценотична приуроченість цінних видів рослин регіону дослідження складає: лісові (170 видів), лучні (145 видів), лучно-степові (114 видів), синантропні фітоценози – 95 видів й перезволожені екотопи – 58 видів.

Ключові слова: дикорослі лікарські рослини, синтаксономія, біоморфа, життєві форми рослин, еколого-фітоценотичні групи, Переяславщина.

Лікарські рослини є складовою частиною біорізноманіття і відіграють важливу роль як у природі, так і в житті людини. Останніми роками в усьому світі спостерігається посилений інтерес до цілющих властивостей рослин, значне збільшення попиту на них. Для лікувальних цілей залучаються нові види, з'явилися десятки нових лікувальних препаратів рослинного походження.

Цінним джерелом лікарської сировини є рослини, що вирощують у культурі, а також види природної флори. В Україні в цілому близько 85% лікарської сировини збирають в природних місцезростаннях видів лікарських рослин. Культивована

сировина не перевищує 5% загального обсягу заготівель [10, с. 3]. Для вивчення потенційних ресурсів флори потрібно в першу чергу вивчення флористичного різноманіття дикорослих лікарських рослин. Ці дослідження мають вагомим практичне значення для розвитку фармакопеї та ефективної охорони здоров'я населення нашої держави.

У флорі Переяславщини значна кількість видів належать до цінних дикорослих лікарських рослин, запаси яких зменшуються. Користуючись великою популярністю у народній медицині, лікарські рослини піддаються масовому неконтрольованому збиранню, часто із

порушенням правил. Зменшення площ цілинних земель призвело до знищення багатьох популяцій лікарських рослин та збіднення їхнього генофонду.

Традиційно лікарські рослини вивчалися у комплексі з дослідженням флори й рослинності регіону. Фрагментарні відомості щодо різноманіття, поширення й участі у складі угруповань видів лікарських рослин Переяславщини (на той час за адміністративним поділом досліджувана територія входила до складу Полтавської губернії) знаходимо в роботах А. Анджейовського, О. Роговича, В. Монтрезора, І. Шмальгаузен, Й. Пачоського, А. Краснова та ін., які досліджували флору регіону наприкінці XVIII – та початку XIX століття [6, с. 403; 14]. Сучасні дослідження рослинного покриву зазначеного регіону проводяться науково-педагогічним колективом кафедри біології і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі: В. Джураном, Н. Крецул, О. Яровою, Л. Довгополою та співробітниками Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України: В. Протопоповою, М. Федорончуком, М. Шеверою, Л. Губар, І. Ольшанським, Т. Дзюбою, Т. Соломахою, П. Тимошенком та ін. [6, 14, 15].

Спеціальні дослідження дикорослих лікарських рослин регіону були розпочаті лише у другій половині XIX ст. М. Арандаренком (1846). Також відомості про лікарські рослини знаходимо у роботах Ф. Августиновича (1853), М. Монтеверде (1916) [6, с. 403].

Водночас із дослідженням дикорослих лікарських та інших корисних видів рослин регіону наприкінці XIX ст. активізуються роботи з введення в культуру особливо цінних видів. В Переяславському уїзді у 1915 році культивуванням лікарських рослин займалися дві фірми: В. Шавля і І. Парфененка та Р. Полторацького [6, 14].

Аналіз літературних джерел показав, що відомості про флору дикорослих лікарських рослин Переяславщини є фрагментарними та розрізненими. Більшість з них не мали комплексного підходу до вивчення еколого-ценотичних особливостей, географічного поширення, питань охорони, перспективи збереження, відтворення та раціонального використання ресурсів.

Мета цієї роботи – провести систематичний, біоморфологічний та еколого-ценотичний аналіз флори дикорослих лікарських рослин Переяславщини.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Переяславщина знаходиться на сході Київської області на лівобережжі України, омивається водами Канівського водосховища. Районний центр – місто Переяслав. Територія району становить 1456 км². Межує на півночі та сході із Бориспільсь-

ким, Баришівським та Яготинським районами Київської області, на півдні – з Драбівським та Золотоніським районами Черкаської області. Переяславщина розташована в Лівобережнодніпровському геоботанічному окрузі [2, 5] та Лівобережно-

Дніпровській лісостеповій фізико-географічній провінції [11]. Район знаходиться у межах північно-східного схилу Українського кристалічного щита Дніпровсько-Донецької западини. Поверхня Переяславщини мало розчленована, подекуди трапляються окремі балки та яри. У рельєфі досліджуваного регіону чітко виділяються три надзаплавні тераси Дніпра Територією району протікають річки Дніпро, Трубіж, Альта, Супій, Броварка, Карань. Середня температура січня – -6.5°C, липня – +20.1°C. Опадів близько 500-600 мм на рік [14]. Рослинний покрив регіону трансформований внаслідок побудови ГЕС на Дніпрі та створення Канівського водосховища, значні площі лук було розорано, проводиться неконтрольована вирубка лісів тощо.

Дослідження проведені протягом 2018-2019 рр. на території Переяславщини. Об'єкт дослідження – лікарські рослини Переяславщини.

Дослідження проводили маршрутним, стаціонарним і напівстаціонарним методами. Під час польових досліджень було зроблено 15 експедиційних виїздів по Переяслав-Хмельницькому району, під час яких здійснено близько 110 геоботанічних описів. До дикорослих лікарських рослин відносили види офіційної (офіцинальні) та традиційної народ-

ної медицини, а також види природної флори Переяславщини для яких властива наявність біологічно-активних сполук, які потенційно можуть бути використані в фітотерапії за В. Мінарченко та А. Гродзіньським [8-10].

У процесі дослідження використовувалися загальноприйняті методи та методики аналізу флори. Види лікарських рослин визначали за наступними виданнями: «Каталог Дендрофлора України» [7], «Лікарські судинні рослини України», «Лікарські рослини: енциклопедичний довідник» [8-10], «Определитель высших растений Украины» [12]. У роботі назви видів та обсяг родин подано за «Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist» [17]. Біоморфологічний аналіз проведено за І. Серебряковим та К. Раункінером [3, 18]. Еколого-ценотичний аналіз подано за класифікацією А. Бельгардом [1].

Поширення дикорослих видів лікарських рослин на території Переяславщини вивчали за літературними даними, результатами оригінальних експедиційних досліджень, матеріалами гербаріїв Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України (KW) та Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Вивчивши та проаналізувавши конспект флори Переяслава [14], який налічує 968 видів судинних рослин, конспект лікарських судинних рослин України [10] у якому наведено характеристики 2219 видів су-

динних лікарських рослин флори України, фонди гербаріїв та оригінальних досліджень, було встановлено, що видовий склад дикоростучих лікарських рослин Переяславщини нараховує 582 види рослин та відно-

сяться до семи класів і п'яти відділів і становить 60.12% всієї флори досліджуваної території.

За нашими дослідженнями флора дикорослих лікарських рослин складається із 106 родин і 360 родів,

серед яких вищі спорові (Lycopodiophyta, Equisetophyta, Polypodiophyta) – 15 видів (2.60%), Pinophyta – 3 види (0.50%), Magnoliophyta – 567 (97.40%) видів (табл. 1).

Таблиця 1

**Таксономічна структура флори дикорослих лікарських рослин
Переяславщини**

Відділ, клас	Родини	Роди	Види
Lycopodiophyta	1	1	1
Equisetophyta	1	1	6
Polypodiophyta	4	4	5
Pinophyta	3	3	3
Magnoliophyta	97	351	567
Зокрема:			
<i>Liliopsida</i>	80	279	905
<i>Magnoliopsida</i>	17	72	175
Всього:	106	360	582

У видовому спектрі, за кількісним складом, переважаючими є 8 родин, які нараховують 267 видів дикорослих лікарських рослин (табл. 2).

Таблиця 2

**Провідні родини флори дикорослих лікарських
рослин досліджуваної території**

Родина	Рангове місце	Кількість родів		Кількість видів	
		абсолютне	відсоток у флорі, %	абсолютне	відсоток у флорі, %
1. Asteraceae	I	51	14.20	81	13.90
2. Lamiaceae	II	23	6.40	43	7.40
3. Rosaceae	III	16	4.40	33	5.70
4. Brassicaceae	IV	27	7.50	29	5.00
5. Ranunculaceae	V	12	3.30	25	4.30
6. Apiaceae	VI	22	6.10	23	4.00
7. Fabaceae	VII	12	3.30	18	3.10
8. Caryophyllaceae	VIII	11	3.10	15	2.60
Всього:		360	48.30	582	46.00

Найбільшою кількістю видів 81 (13.9%) представлена родина Asteraceae: *Achillea submillefolium*

Klok. et Krytzka, Arctium lappa L., Artemisia absinthium L., A. marschalliana Spreng., Bidens

tripartita L., *Cichorium intybus* L., *Helichrysum arenarium* (L.) Moench, *Tanacetum vulgare* L. та ін. Родина Lamiaceae в регіоні представлена 43 (7.4 % всієї флори) видами лікарських рослин: *Betonica officinalis* L., *Clinopodium vulgare* L., *Galeobdolon luteum* Huds., *Glechoma hederacea* L., *Hyssopus officinalis* L., *Lamium album* L., *Leonurus cardiaca* L. та інші. Rosaceae на досліджуваній території об'єднує 33 (5.7%) види лікарських рослин: *Potentilla erecta* (L.) Raeusch., *Fragaria vesca* L., *Crataegus curvisepala* Lindm., *Amygdalus nana* L., *Agrimonia eupatoria* L., *Pyrus communis* L., *Sorbus aucuparia* L. та ін. Brassicaceae в регіоні налічує 29 (5%) видів лікарських рослин: *Barbarea stricta* Andrzej., *Berteroa incana* (L.) DC, *Capsella bursa-pastoris* (L.) Medik., *Lepidium densiflorum* (L.) Medik., *Rorippa amphibian* (L.) Besser., *Sinapis alba* L., *Sisymbrium altissimum* L., *Thlaspi arvense* L. та ін. Ranunculaceae на Переяславщині налічує 25 (4.3%) видів лікарських рослин: *Adonis vernalis* L., *Anemone nemorosa* L., *Consolida orientalis* (J.Gay) R.Schrödinger, *Myosurus minimus* L., *Pulsatilla pratensis* (L.) Mill.,

Ranunculus acris L. та ін. В умовах досліджуваного регіону зростає 23 (4%) види лікарських рослин родини Apiaceae: *Anthriscus sylvestris* (L.) Hoffm., *Daucus carota*, *Oenanthe aquatica* (L.) Poir., *Pimpinella saxifrage* L. та ін. Родина Fabaceae на досліджуваній території презентована 18 (3.1%) видами лікарських рослин: *Amorpha fruticosa* L., *Astragalus dasyanthus* Pall., *Caragana arborescens* Lam., *Lathyrus niger* ((L.) Bernh.), *Lotus corniculatus* L., *Medicago lupulina* L., *Melilotus officinalis* ((L.) Pall.), *Trifolium montanum* L., *T. pratense* L., *Vicia angustifolia* L. та ін. На території Переяславщини зростають 15 (2.6%) видів лікарських рослин родини Caryophyllaceae: *Lychnis chalconica* L., *Melandrium album* Mill., *Myosoton aquaticum* (L.) Moench., *Saponaria officinalis* L., *Vaccaria hispanica* (Mill.) Rausch. та ін. Інші 94 родини налічують незначну кількість видів.

Певний інтерес має також загальний огляд найбільш багатих у видовому відношенні 20 родів дикорослих лікарських рослин Переяславщини (табл. 3)

Таблиця 3

Спектр провідних родів дикорослих лікарських рослин досліджуваної території

Рід	Рангове місце	Кількість видів	
		абсолютне	відсоток у флорі, %
1. <i>Veronica</i>	1	20	3.4
2. <i>Carex</i>	2	19	3.3
3. <i>Salvia</i>	3	15	2.6
4. <i>Gallium</i>	4	14	2.4
5. <i>Viola</i>	5-6	13	2.2
6. <i>Salix</i>	5-6	13	2.2
7. <i>Rumex</i>	7-11	12	2.1

8. Euphorbia	7-11	12	2.1
9. Tripholium	7-11	12	2.1
10. Centaurea	7-11	12	2.1
11. Chenopodium	12-14	11	1.9
12. Campanula	12-14	11	1.9
13. Artemisia	12-14	11	1.9
14. Ranunculus	15-17	10	1.7
15. Astragalus	15-17	10	1.7
16. Dianthus	18-20	9	1.5
17. Juncus	18-20	9	1.5
18. Vicia	21-22	8	1.4
19. Geranium	21-22	8	1.4
20. Peucedanum	23-25	7	1.2
21. Percicaria	23-25	7	1.2
Всього:		582	41.8

Значна кількість цінних видів лікарських рослин, які застосовуються в офіційній медицині, знаходяться під загрозою знищення унаслідок антропогенного навантаження на їх місцезростання і тому, заготовлюючи їхньої сировини у природних умовах заборонено. Серед них, на території Переяславщини, зростають види «Червоної Книги України» (2009) [16]: *Betula humilis* Schrank, *Salix myrtilloides* L., *Daphne mezereum* L., *Trapa natans* L. s. l., *Nymphoides peltata* (S. G. Gmel.) O Kuntze, *Pedicularis sceptrum-carolinum* L., *Bulbocodium versicolor* (Ker-Gawi.) Spreng., *Fritilaria meleagris* L., *Lilium martagon* L., *Allium ursinum* L., *Galanthus nivalis* L., *Orchidaceae* – 13 видів, *Stipa capillata* L. та ін., Червоного списку (МСОП) [4], що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі: *Astragalus dasyanthus*, *Adonis vernalis* (мають статус низького ризику, але потребують уваги й охорони) та ін., регіонально рідкісні на території Київської області:

Lycopodium clavatum L., *Equisetum sylvaticum* L., *Nymphaea alba* L., *Anemone sylvestris* L., *Chimaphila umbelata* (L.) W. Barton, *Pyrola rotundifolia* L., *Vinca minor* L., *Centaureum erythraea* Rafin., *Menyanthes trifoliata* L., *Polemonium caeruleum* L., *Digitalis grandiflora* Mill, *Gratiola officinalis* L., *Thymus pallasianus* H. Braun, *Antennaria dioica* (L.) Gaertn., *Amygdalus nana* та інші [1].

Неоднорідність екологічних умов визначає різноманіття життєвих форм флори Переяславщини, зокрема й лікарських рослин. Їх спектр цілком типовий для областей з помірним кліматом. У структурі життєвих форм за класифікацією І. Серебрякова серед дикорослих видів лікарських рослин найбільшу частку складають багаторічні трав'янисті рослини (387 або 66.5%): *Dryopteris filix-mas* L., *Fragaria vesca*, *Chelidonium majus* L. та ін.; дворічники (46 або 7.9%): *Carum carvi* L., *Alliaria petiolata* (M. Bieb.) Cavara et Grande, *Melilotus albus*

Medik. та ін.; однорічники (84 або 14.4%): *Capsella bursa-pastoris*, *Viola tricolor* L., *Lavatera thuringiaca* L. та ін.; інші форми – дерева (27 видів або 4.6%), чагарники (28 або 4.8%), напівчагарники та напівчагарнички (10 або 1.7%): *Chimaphila umbellata* (L.) W.Barton, *Thymus serpyllium* L., *Calluna vulgaris* (L.) Hull. та ін.

Як бачимо з цього спектра, у групі лікарських рослин переважають трав'янисті багаторічники – вони складають 66.5% від загального числа видів лікарської флори. Незважаючи на значно меншу кількість видів у групі дерев та чагарників (55 або 9.4%), фітоценотична роль їх велика, багато з них *Pinus sylvestris* L., *Quercus robur* L., види роду (*Salix*), *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. та ін. є офіційними лікарськими рослинами та основними ценозоутворювачами, що мають досить великі запаси лікарської сировини. Помітну роль у складі лікарської флори відіграють і малорічники (монокарпіки) – 130 видів.

Відповідно до класифікації життєвих форм рослин К. Раункієра [18] розподіл лікарських видів рослин за цією ознакою показав, що переважна більшість видів належить до гемікриптофітів (262 видів, 45.02%), на другому місці знаходяться терофіти (121 вид; 20.79%), далі йдуть геофіти, представлені 87 видами (14.95%) та гідрофіти – 43 видами (7.39%). Участь фанерофітів (41 вид; 7.04%) і хамефітів (28 видів; 4.81%) незначна (табл. 4).

Переважає більшість видів флори (269 видів, 46.23 %) характеризується кореневищною системою підземних пагонів, із них 131 (22.51%) – коротко кореневищні види, а 138 (23.71%) – мають довгі кореневища. Значна кількість видів (184; 31.62%) – без спеціалізованих підземних пагонів. Рослини з каудексами представлені 96 видами (16.49%). Незначною кількістю видів представлені бульбові (20; 3.43%) і цибулинні (13; 2.23%) рослини.

Таблиця 4

Розподіл видів лікарських рослин за типом життєвих форм за К. Раункієром

Типи життєвих форм	Кількість видів	
	абсолютне	відсоток у флорі, %
Гемікриптофіти	262	45.02
Терофіти	121	20.79
Геофіти	87	14.95
Гідрофіти	43	7.39
Фанерофіти	41	7.04
Хамефіти	28	4.81
Всього:	582	100

За типом надземних пагонів переважають безрозеткові – 291 вид, які становлять половину видів від загальної кількості – 50 %. Участь

навірозеткових також висока – 232 види (40%), а видів із розетковими пагонами дещо менша – 59 видів (10%).

Проведений нами еколого-ценотичний аналіз флори дозволив виділити 5 еколого-фітоценотичних груп, в основу яких закладені ценоморфи у розумінні А. Бельгарда [1]. У їх складі переважають лісові (170 видів), лучні (145), та лучно-степові (114) види. Досить висока кількість видів лікарських рослин у синантропних фітоценозах – 95 видів. Решта фітоценотичних груп – лікарські види рослин перезволожених екоотопів – 58 видів.

На території Переяславщини у лісових фітоценозах зростають 29% дикорослих лікарських рослин від усього загалу. Ліси Переяславщини зростають його околицях і займають близько 15% території регіону. Переважають здебільшого хвойні з домінуванням *Pinus sylvestris*, хвойно-листяні (*Pinus sylvestris* та *Quercus robur*), зрідка листяні ліси [14].

На піщаних надзаплавних терасах р. Дніпро хвойні ліси (штучні насадження) представлені угрупованнями *Pinus sylvestris*, які відносяться до асоціацій *Quercus roboris-Pinetum* та *Calamagrostio arudinaceae-Pinetum sylvestri* [14]. З цінних лікарських рослин тут характерні насамперед: *Pinus sylvestris* (як лікарську сировину заготовляють усі частини рослини), а також у невеликому домішку: *Helichrisum arenarium*, *Sambucus nigra* L., *Convallaria majalis* L., *Thymus pallasianus*, *Crataegus curvisepalata* Lindm, *Herniaria glabra* L., *H. polygama* J. Gay, *Achillea submillefolium*, *Veronica officinalis* L., *Chelidonium majus*, *Betonica officinalis* та ін.

Хвойно-листяні, дубово-соснові ліси частіше приурочені до заплав-

них терас р. Дніпро. Окрім *Quercus robur* тут зростають *Tilia cordata* Mill., *Acer tataricum* L., *Betula pendula* Roth, *Populus tremula* L., *Cerasus avium* (L.) Moench, в підліску – *Frangula alnus* Mill., *Swida sanguinea* (L.) Opiz, *Euonymus verrucosa* Scop., *Rubus caesius* L., *Sambucus nigra*. В трав'яному покриві багато неморальних видів – *Polygonatum multiflorum* (L.), *Viola mirabilis* L., *Lathyrus niger*, *Brachypodium sylvatica* (Huds.), *Betonica officinalis*, зрідка трапляється *Clematis recta* L. У дубово-соснових лісах зустрічаються такі офіцинальні лікарські рослини: *Pteridium aquilinum* (L.) Kuhn, *Fragaria vesca*, *Chelidonium majus*, *Veronica officinalis*, *Jasione montana* L., *Campanula glomerata* L. та ін.

Досить звичайні в заплавах р. Дніпро, р. Трубіж, р. Супій і по берегах озер також вербові та вільхові ліси. В основному це різновікові насадження, на більшій частині порослевого походження. Старі вільшняки збереглися лише окремими ділянками. Найбільш поширеними є вільхові угруповання осокові та кропивні. Але значних площ вони не займають, зустрічаючись невеликими куртинами на дуже вологому ґрунті, частіше в притерасних ділянках заплав [14]. Серед яких переважаюча більшість видів має лікарське значення: види роду (*Salix*), *Alnus glutinosa*, *Sambucus nigra*, *Padus avium* Mill., *Viburnum opulus* L. та ін., тут можна заготовляти такі види як *Urtica dioica* L., *Eupatorium cannabinum* L., *Rubus caesius*, *Humulus lupulus* L., *Archangelica officinalis* Hoffm., *Angelica sylvestris* L., *Glechoma hederacea*,

Aristolochia clematidis L., *Arctium lappa* та ін.

Участь дикорослих лікарських рослин Переяславщини у лучних фітоценозах займає друге місце (23%). Лучний тип флористичних комплексів у Переяславі представлено заплавними луками річок Дніпро, Супою, Трубежа, Альти, Броварки та цілого ряду малих річок.

Найбільші площі (70-80%) займають справжні луки, представлені угрупованнями класу *Molinio-Arrhenatheretea*. Вони формуються на рівнинних підвищеннях ділянках заплави та на схилах лівобережного масиву р. Дніпро із помірними зволоженням. Справжньолучна рослинність представлена асоціаціями *Festucetum pratensis*, *Poetum pratensis*, *Anthoxantho-Agrostietum tenuis* [14]. Лучні ділянки є важливою ресурсною базою лікарських рослин, зокрема: *Betonica officinalis*, *Ononis arvensis* L., *Filipendula vulgaris*, *Hypericum perforatum* L., *Thymus marshallianus* Willd, *Th. pallasianus*, *Rosa canina* L. та ін. На ділянках із різного ступеня порушення рослинного покриву зростають: *Melilotus officinalis*, *Symphytum officinale* L., *Achillea submillefolium*, *Tanacetum vulgare*, *Cichorium intybus*, *Plantago major* L. та ін. Такі види дикорослих лікарських рослин як *Centaureum erythraea* Rafn, *Agrimonia eupatoria*, *Iris pseudacorus* L., *Symphytum officinale* L., *Oenanthe aquatica* пов'язані з вологими заплавними луками, хоча іноді трапляються і на суходільних луках.

Участь дикорослих лікарських рослин Переяславщини у лучно-степових становить 19,1% від флори. Залишки природної лучно-степової

рослинності, яка відноситься до класів *Festucetea vaginateae* та *Festuco-Brometeae* [14], лише невеликими куртинами збереглися серед штучних насаджень, що створювались на піщаних кучугурах поблизу Канівського водосховища, а також на схилах ярів та річкових долин, на схилах надзаплавних терас р. Дніпро (с. Циблі, урочище «Куряче горло»), р. Трубіж (поблизу музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини), р. Супій (Курган, околиці с. Ташань), околиці с. Єрківці, Дівички, Стовп'яги на трасі Переяслав-Київ курган «Три брати», поблизу ст. Переяславська, гора «Роблена могила», околиці с. Травневе, ділянка «Змієвого валу» по трасі Переяслав-Золотоноша – комплексній пам'ятці природи «Дніпрово-Яненківський вал» тощо. Із цінних лікарських рослин тут трапляються *Adonis vernalis*, *Verbascum densiflorum* Bertol., *Hypericum perforatum*, *Achillea submillefolium*, *Origanum vulgare* L., *Euphorbia stepposa* Zoz ex Prokh., *Hieracium pilosella* L., *Sedum acre* L., *Galium verum* L., *Plantago lanceolata* L., *Artemisia absinthium*, *Thymus pallasianus*, *Th. marshallianus*, *Astragalus dasyanthus*, *Salvia pratensis* L. *S. nemorosa* L., *Fragaria vesca*, *Trifolium pratense* L. та ін.

На території Переяслава та його околицях у перезволожених екотопах зростає 10% дикорослих лікарських рослин. Річка Трубіж є головною артерією Переяславщини. Майже вздовж усієї долини Трубежу її заплава осушена. Рельєф зазнав антропогенного впливу, на багатьох ділянках прокладено осушувальні канали. Територія являє собою

прибережно-водний та водний флористичні комплекси. Прибережно-водна рослинність поширюється неширокими смугами вздовж русла річок, заплавлених озер і каналів. Вона представлена класом *Phragmito-Magnocaricetea*. На території Переяслава та його околиць зустрічаються асоціації *Phragmitetum communis*, *Typhetum angustifoliae*, *Typho angustifoliae*, *Typhetum angustifoliae-latifoliae*, *Scirpetum lacustris*, *Butometum umbellati*, *Iridetum pseudacori*, *Glycerietum maximae* та ін. [14]. Угруповання очерету звичайного (*Phragmitetum communis*) займають значні в прибережній зоні річок Дніпро, Трубіж та Альта. У їх складі трапляються дикоростучі види лікарських рослин гігрофітного та гідрофітного флорокомплексу – *Calystegia sepium* (L.) R. Br., *Lycopus europaeus* L., *Stachys palustris* L., *Hydrocharis morsus-ranae* L., *Bidens tripartita* та ін. Угруповання *Typhetum angustifoliae*, *Typhetum latifoliae* та обох цих видів (*Typhetum angustifoliae-latifoliae*) крім Дніпра, трапляються вузькими стрічками вздовж річок Трубіж і Альта [14].

Вивчення флори і рослинності різних типів техногенних ландшаф-

тів Переяславщини показало, що у всіх присутні лікарські рослини (16.32%). Синантропні рослини рясно розростаються на ділянках із антропогенним навантаженням, яке порушує природне покриття. Досить широкий спектр лікарських рослин серед різних рудеральних угруповань: навколо сіл, ферм, кар'єрів і т. д. До їхнього складу входять лікарські рослини, які використовують як у народній, так і в науковій медицині: *Convolvulus arvensis* L., *Hyoscyamus niger* L., *Conium maculatum* L., *Anthriscus sylvestris*, *Sambucus ebulus* L., *Melilotus albus*, *M. officinalis*, *Verbena officinalis* L., *Anchusa officinalis* L., *Centaurea cyanus* L., *Berteroa incana*, *Sinapis alba*, *S. arvensis* L., *Lamium album*, *Asperugo procumbens* L. тощо. У великому обсязі можна заготовляти: види родів (*Plantago* та *Artemisia*), *Arctium lappa*, *Capsella bursa-pastoris*, *Urtica dioica*, *Tanacetum vulgare*, *Linaria vulgaris* Mill., *Leonurus cardiaca*, *Tussilago farfara* L., *Melilotus albus*, *M. Officinalis*, *Erigeron canadensis* L. та інші. При заготівлі їх необхідно пам'ятати про забруднення середовища.

ВИСНОВКИ

1. Провівши інвентаризацію та систематичний аналіз флори дикорослих лікарських рослин Переяславщини встановлено, що видовий склад дикоростучих лікарських рослин досліджуваного регіону нараховує 582 види, що належать до 106 родин і 360 родів, серед яких вищі спорові – 15 видів (2.6%), голонасінні – 3 види (0.5%) й покритонасінні –

567 (97.4%) видів. Провідна роль належить родинам *Asteraceae* – 81 вид (13.9%), *Lamiaceae* – 43 види (7.4 %), *Rosaceae* – 33 види (5.7%).

2. Результати біоморфологічного аналізу дикорослих лікарських рослин досліджуваного регіону виявили, що переважна більшість видів належить до гемікриптофітів (262 види; 45.02%), досить високий

вміст мають терофіти (121 вид, 20.79%). Геофіти представлені 87 видами (14.95%), гідрофіти – 43 видами (7.39%). Участь фанерофітів (41 вид; 7.04%) і хамефітів (28 видів; 4.81%) незначна.

3. З'ясовано, що на Переяславщині дикорослі види лікарських рослин представлені деревами (27 видів або 4.6%), чагарниками (28 або 4.8%), напівчагарниками та напівчагарничками (10 або 1.7%), багаторічними трав'янистими рослинами (387 або 66,5%), дворічниками (46 або 7.9%) та однорічниками (84 або 14.4%).

4. Аналіз еколого-ценотичної структури лікарської флори Переяс-

лавщини показав, що вона включає 5 еколого-фітоценотичних груп. У їх складі переважають лісові (170 видів або 29.2%), лучні (145 або 24.9%), та лучно-степові (114 або 19.6%). Досить висока кількість видів лікарських рослин у синантропних фітоценозах – 95 видів (16.3%). Решта фітоценотичних груп – лікарські види рослин перезвожених екоотопів – 58 видів (10%).

Перспективи подальших досліджень убачаємо у виділенні групи сировинних видів дикорослих лікарських рослин Переяславщини й здійсненні обліку їх ресурсів.

Література

1. Belgard A. L. (1950) Lesnaya rastitelnost yugo-vostoka USSR [Forest vegetation of the southeast of the Ukrainian SSR]. Kiev: Izd-vo Kiev. un-ta, 264 s.
2. Neobotanichne raionuvannia Ukrainskoi RSR [Geobotanical zoning of the Ukrainian SSR] (1977). Kyiv: Nauk.dumka., 303 s.
3. Ghryghora I. M., Solomakha V. A. (2000) Osnovy fitocenologhiji [Fundamentals of Phytocenology]. Kyjiv: Fitosociocentr, 240 (in Ukrainian).
4. Didukh Ya. P. (2010) «Chervona knyha Ukrainy. Roslynni svit». Pisliamova. [«Red Book of Ukraine. Plant life.» Epilogue] *Ukrainskyi botanichnyi zhurnal*. 67, № 4. S. 481-503.
5. Didukh Ya. P., Sheliakh-Sosonko Yu. R. (2003) Neobotanichne raionuvannia Ukrainy ta sumizhnykh terytorii [Geobotanical zoning of Ukraine and adjacent territories]. *Ukrainskyi botanichnyi zhurnal*. T. 60. № 1. S. 6-17.
6. Dovghopola L. I. (2013) Istorija doslidzhennja likarsjkykh roslyn Livoberezhnodniprovskogho gheobotanichnogho okrughu [History of the study of medicinal plants of the left bank of the Dnieper geobotanical district]. *Biologhichni systemy: nauk. zhurnal*. Chernivci: Vyd-vo Chernivets'kogoho universytetu, T 5. Vyp. 3. 403-408 (in Ukrainian).
7. Kokhno M. A. (2001) Katalogh dendroflory Ukrajinu. [Catalog of dendroflora of Ukraine] Kyjiv: Fitosociocentr., 72 (in Ukrainian).
8. Likarsjki roslyny (1992) [Medicinal plants]: Encyklopedychnyj dovidnyk / Pid red. A. M. Ghrodzins'kogo. Kyjiv: v-vo «Ukr. Encyklopedija», Ukr. vyrob.-komerc. centr «Olimp», 544 (in Ukrainian).
9. Minarchenko V. M. (2002) Atlas likarsjkykh roslyn Ukrajinu, (khorologhija, resursy ta okhorona) [Atlas of Medicinal Plants of Ukraine (chorology, resources and protection)]. Kyjiv: Fitosociocentr, 172 (in Ukrainian).
10. Minarchenko V. M. (2005) Likarsjki sudynni roslyny Ukrajinu (medychny ta resursny znachennja) [Medicinal vascular plants of Ukraine (medical and resource value)]. Kyjiv: Fitosociocentr, 324 (in Ukrainian).

11. Natsionalnyi atlas Ukrainy [National Atlas of Ukraine] (2007) / Holova red. kol. B. Ye. Paton; hol. red. L. H. Rudenko. Kyiv: DNVP «Kartohrafiia», 440 s.
12. Opredelitel vysshikh rasteniy Ukrainy (1987) [Key to Higher Plants of Ukraine] / D.N. Dobrochaeva, M.I. Kotov, Yu.N. Prokudin i dr.; Redkol.: Yu.N. Proskudin (otv. red.) i dr. Kiev: Naukova dumka, 548 (in Russian).
13. Ofitsiini pereliky rehionalno ridkisnykh roslyn administratyvnykh terytorii Ukrainy (dovidkove vydannia) [Official lists of regionally rare plants of the administrative territories of Ukraine (reference)] (2012) / Ukladachi: dokt. biol. nauk, prof. T. L. Andriienko, kand. biol. nauk M. M. Perehrym. Kyiv: Alterpres, 148 s.
14. Perejaslav-Khmelnycykij. Pryroda: roslynnij svit. Krytychnyj inventaryzacijnyj anotovanyj konspekt flory ta roslynosti: sudynni roslyny, mokhopodibni, lyshajnyky, vodorosti (2010) [Pereyaslav-Khmelnitsky. Nature: flora. Critical inventory annotated abstract of flora and vegetation: vascular plants, bryophytes, lichens, algae] / Za redakcijeju V. P. Kocura, V. M. Dzhurana, M. M. Fedoronchuka, M. V. Shevery. Korsunj-Shevchenkivskij: FOP Majdachenko I. S. 163 (in Ukrainian).
15. Fedoronchuk M. M. , Protopopova V. V., Shevera M. V., Burda R. I., Olshanskyi I. H. (2012) Botanichna ekskursiia v okolytsiakh mista Pereiaslava-Khmelnitskoho [Botanical excursion around Pereyaslav-Khmelnitsky]. Kyiv: Fitosotsiotsentr, 24 s.
16. Chervona knyha Ukrainy. Roslynnij svit [Red Book of Ukraine. Plant life] (2009) / za red. Ya. P. Didukha Kyiv: Hlobalkonsaltnh, 900 s.
17. Mosyakin S. L., Fedoronchuk M. M. Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. Kiev: M.G. Kholodny Inst. of Botany NAS of Ukraine. 1999. 345 p.
18. Raunkiaer C. (1934) The life form of plants and statistical plant geography. Oxford.

UDC 581.9(477.9)

MEDICAL PLANTS OF NATURAL FLORA PEREYASLAV DISTRICT

Liudmyla Dovhopola

The researches were conducted during the period 2018-2019 in the territory of Pereyaslav, Kiev region, Ukraine. The purpose of the study was to find out a systematic, biomorphological and ecological-cenotic analysis of the flora of wild medicinal plants of Pereyaslav region. The object of study – the medicinal plants of Pereyaslav Region. The studies were performed by route, stationary and semi-stationary methods using conventional flora analysis techniques.

As a result of the critical inventory of the composition of the flora of Pereyaslav region according to literary data, herbarium collections and own expeditionary studies, a summary of the flora medicinal plants of the study area was drawn up the systematic composition of wild medicinal plants of the studied region (582 species) was first identified, comprising 106 families and 360 genera. It's 60.12% of the total flora of Pereyaslav region. It is established that the highest spore (Lycopodiophyta, Equisetophyta, Polypodiophyta) include 15 species, Pinophyta – 3 species, Magnoliophyta – 567 species. Families Asteraceae (13.90%), Lamiaceae (7.40%), Rosaceae (5.70%) are especially rich in medicinal plants. Biomorphological analysis of wild medicinal plants of Pereyaslav region was performed and it was established that the vast majority of species belong to hemicryptophytes (262 species). It has been found that in the studied territory the flora of wild medicinal plants is represented by trees (27 species), shrubs (28 species), shrubs and shrubs (10 species), perennial herbs (387 species), biennials (46 species) and annuals (84 species). It has been established that the ecological-cenotic nature of valuable species of plants in the study area is: forest (170 species), meadow (145 species), meadow-steppe (114 species), synanthropic phytocenoses – 95 species and wetland ecotope – 58 species.

Keywords: wild medicinal plants, syntaxonomy, biomorphs, life forms of plants, ecological-phytocenotic groups, Pereyaslav region.